

УДК 334.716

Кошельок Г.В.

к.е.н., доцент кафедри
економіки підприємства

Одеський національний економічний університет

Борзенкова О.Д.

к.е.н., доцент кафедри
фінансів, грошового обігу та кредиту
Одеський інститут фінансів УДУФМТ

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВ

Ключові слова: грошовий потік, державне регулювання, методи державного регулювання, форми державного регулювання.

Зовнішні умови суттєво впливають на підтримання фінансової стійкості та платоспроможності будь-якого підприємства. Зовнішні умови є головними. Саме зовнішні умови, насамперед, впливають на рішення керівництва господарюючих суб'єктів, яка форма руху вартості (грошова або не грошова) вигідніше для підтримки кругообігу господарських засобів підприємства, а також при вишукуванні джерел надходження грошових коштів і при виборі напрямів використання тимчасово вільних грошових засобів. Створення та підтримка певних зовнішніх умов, що впливають на грошові потоки підприємств, є прерогативою держави. Ринок не є самодостатнім. Існують сфери, де він не в змозі гарантувати вирішення всіх соціально-економічних проблем суспільства і потребує втручання держави. Це не недолік, а обмеженість ринку.

В економічній літературі це питання не достатньо розглянуто. За основу ухвалено результати праць багатьох класиків і сучасних економістів (Дж. Кейнса, А. Маршалла, Л. Мізеса, П. Самуельсона, Д. Тобіна, Л.І. Дідковської, Л.С. Головка та ін.), дослідження яких присвячені державному регулюванню ринкової економіки, його об'єктів, формам і методам, але з макроекономічних позицій.

Грошовий обіг вимагає уваги державних органів для забезпечення умов ефективного функціонування національної економіки.

Під грошовим обігом прийнято розуміти безперервну циркуляцію грошей як засобів обігу і платежу, рух грошових засобів, як складову частину товарно-грошових, торгових, фінансово-кредитних, платіжних операцій у готівковій та безготівковій формі [1]. Таким чином, грошові потоки підприємств є складовими грошового обігу. Отже, вони повинні прийматися до уваги суб'єктами державного регулювання економіки при вирішенні проблем у даній області. Будь-яке державне втручання у грошовий обіг, який би характер воно не носило, змінює умови формування грошових потоків підприємств. Воно може збільшити або зменшити суму так званих готівкових грошових коштів у розпорядженні господарюючих суб'єктів. Що, у свою чергу, як правило, вимагає коригування раніше прийнятих керівництвом підприємств рішень. Це впливає на стабільність роботи підприємств, відображується на їх фінансовій стійкості. Так як саме підприємства виступають джерелом формування національного доходу, зміни в їх фінансовій стійкості, викликані державною політикою в галузі грошового обігу, можуть призвести до суперечностей і кризи у всій системі формування та розподілу доходів і витрат і, тим самим, відбитися на соціально-економічному стані всього суспільства. Отже, ефективність державних заходів, що зачіпає грошовий обіг, повинна визначатися їх доцільністю і корисністю для всіх учасників ринку. При регулюванні грошового обігу держава повинна брати до уваги, з одного боку, наскільки узгоджується пропозиція грошових ресурсів підприємствам з можливістю останніх прийняти їх. З іншого боку, які можливості має фінансова система, щоб мобілізувати грошові кошти підприємств, які вони мають понад поточних потреб.

У науковому середовищі виділилися і продовжують існувати два діаметрально різних підходи до вирішення цього питання:

- Перший передбачає, що чим більше економіка носить ринковий характер, тим менше державним інститутам потрібно втручатися в економічне життя і тим слабше повинен бути державний сектор економіки.

- Другий підхід базується на думці, що роль державного регулювання повинна бути переважаючою завжди: і на етапах становлення ринкових взаємодій, і там, де вже склалися самі високорозвинені механізми ринку.

Практика розвинених країн і країн, які розвиваються свідчить, що далеко не всі функції, необхідні для природного протікання відтворювальних процесів і забезпечення повноцінного життя суспільства, не завжди реалізуються за допомогою ринкових відносин.

- По-перше, механізм вільного ринку виявляється неспроможним з точки зору забезпечення макроекономічної стійкості.

- По-друге, ринкові відносини не забезпечують соціальних гарантій населенню.

- По-третє, ні в одній країні економічний механізм вільного ринку повною мірою не визначає перспективи соціального розвитку та основні напрямки науково-технічного та економічного прогресу. Потрібна розробка наукових прогнозів і цільових програм державного значення для координації зусиль у досягненні макроекономічних цілей розвитку.

- По-четверте, ринок виявляється не здатним вирішити проблему забезпечення економічної та національної безпеки, а також соціальної стабільності в суспільстві.

- По-п'яте, в сучасних умовах особливою функцією держави стає забезпечення екологічної безпеки, що вимагає встановлення певних меж економічного зростання і обмежень у використанні природних ресурсів [2, с. 150].

Враховуючи перераховані функції, які ринковий механізм не в змозі вирішити самостійно, найважливішим об'єктом державного регулювання стає грошовий обіг. Поряд з такими об'єктами як процеси демонополізації, секторна, галузева та регіональна структури господарства, зайнятість населення, науково-технічний прогрес, соціальне забезпечення, освіта, охорона здоров'я, культура, довкілля,

зовнішньоекономічна діяльність країни та подібні їм, грошовий обіг вимагає уваги державних органів для забезпечення умов ефективного функціонування національної економіки.

Тому що саме підприємства виступають джерелом формування національного доходу, збої в їх фінансовій стійкості, викликані державною політикою в галузі грошового обігу, можуть призвести до суперечностей і криз у всій системі формування і розподілу доходів і витрат і, тим самим, відбитися на соціально-економічному стані всього суспільства. Отже, ефективність державних заходів, які зачіпають грошовий обіг, повинна визначатися їх доцільністю і корисністю для всіх учасників ринку.

При регулюванні грошового обігу держава повинна брати до уваги, з одного боку, наскільки узгоджується пропозиція грошових ресурсів підприємствам з можливістю останніх прийняти їх. З іншого боку, які можливості має фінансова система, щоб мобілізувати грошові кошти підприємств, наявні у них понад поточних потреб.

Думається, що макроекономічне вивчення грошових потоків підприємств дозволить більш обґрунтовано приймати державні рішення з регулювання економіки в цілому, і, зокрема, в галузі інвестиційної, податкової, кредитної, соціальної політики тощо.

Суб'єктами державного регулювання грошових потоків підприємств можуть виступати законодавчі органи влади різного рівня (від Верховної Ради до місцевих законодавчих органів влади). Вони створюють правову базу, на основі якої приймаються управлінські рішення на мікрорівні, в тому числі і визначають рух грошових коштів.

Другу групу суб'єктів, які можуть впливати на грошові потоки підприємств з позиції державних інтересів, складають такі інституційні одиниці, як банки (особливо Національний банк України), страхові компанії, пенсійні та позабюджетні фонди, фінансові та інвестиційні компанії тощо. Грошові відносини підприємств з ними виникають з приводу формування та використання різних фондів, у зв'язку з

отриманням кредитів і сплатою відсотків по них, в результаті здійснення операцій з державними та корпоративними цінними паперами.

З точки зору регулювання грошового обігу, в тому числі і грошових потоків, використовувані державою методи за ступенем безпосереднього впливу можна розділити на методи прямого впливу і методи непрямого впливу. За допомогою прямих методів держава може безпосередньо регулювати грошові потоки підприємств, змушуючи керівництво господарюючих суб'єктів приймати рішення, засновані не на самостійному виборі, а на офіційних розпорядженнях. Особливість непрямих методів полягає в тому, що держава прямо не втручається в процес прийняття рішень на рівні підприємств, вона лише створює передумови до того, щоб при самостійному виборі перевага віддавалася тим варіантам, які відповідають державним інтересам.

Для підтримки та розвитку ринкових відносин непрямі методи мають переваги над прямими методами. Вони дозволяють поєднувати державне регулювання з саморегулюванням. Але вони не передбачають наявності тимчасового лага між моментами прийняття державою заходів, реакцією на них господарюючих суб'єктів і реальними змінами грошових потоків підприємств. У зв'язку з цим при кризових станах економіки переважаючими можуть бути прямі методи [3, с. 55].

За організаційно-інституційним критерієм, як і методи державного регулювання економіки в цілому, методи зовнішнього впливу на грошові потоки підприємств можна розділити на адміністративні та економічні. Характерною рисою адміністративних методів є те, що вони ґрунтуються на силі державної влади і мають на меті створення правових умов, в рамках яких можуть прийматися управлінські рішення. Тому адміністративні методи, як правило, є прямими методами.

Економічні методи регулювання грошових потоків підприємств являють собою заходи з боку держави щодо створення додаткових матеріальних стимулів або щодо запобігання небажаних дій в податковій, кредитній, митній, валютній та інших областях. За їх допомогою держава може впливати на грошові потоки підприємств

прямо та непрямо. Щодо спрямованості грошових потоків підприємств всі методи їх державного регулювання можна поділити на: мобілізуючі і акумулюючі.

Мобілізуючі методи державного регулювання припускають пряме або непряме вилучення грошових коштів підприємств, тобто збільшення їх відтоку. За допомогою акумулюючих методів держава впливає на величину надходження грошових коштів на підприємстві.

Конкретне вираження методів державного впливу на грошові потоки підприємств являє собою їх форми.

В одній і тій же формі можуть проявлятися різні методи. Наприклад, встановлення облікової ставки є проявом одночасно і прямого, і непрямого методів, так як офіційно визначається, скільки підприємство має сплачувати за кредит, і в той же час може впливати на рішення про можливість користування цим кредитом, від якого залежить зміни припливу грошових коштів на підприємство.

Умовно можна виділити чотири основні групи форм державного регулювання грошових потоків підприємств [3, с. 56]:

- визначення форм розрахунків, які може використовувати підприємство для підтримки кругообігу своїх господарських засобів;
- регулювання облікової ставки та податкових ставок, а також різних відрахувань і інших обов'язкових платежів, розмірів митних тарифів тощо;
- визначення складу бази оподаткування, розрахунку відрахувань тощо;
- організація ринку державних і корпоративних цінних паперів, надання трансфертів тощо.

Інструменти державного регулювання грошових потоків наведено на рис. 1.

Зупинимося більш детально на податку на прибуток. На думку Сорокіної О.М., податок на прибуток є одним з факторів, який вплив на грошові потоки підприємства та має зворотною залежність [3, с.124].

Вилучення частини прибутку господарюючих суб'єктів до бюджету забезпечує можливість безпосереднього та найбільш відчутного впливу на економічну діяльність

підприємства. Це зумовило той факт, що податок на прибуток підприємств дійсно почали найбільш активно використовувати в якості важеля державного регулювання соціально-економічних процесів.

Рис. 1. Інструменти державного регулювання грошових потоків

Будь-який податок, у тому числі податок на прибуток, має перш за все бюджетне призначення. Однак, вилучення частини прибутку господарюючих суб'єктів до

бюджету забезпечує можливості безпосереднього та найбільш відчутного впливу на економічну діяльність суб'єктів ринку. Це означає певну втрату потенційно можливих надходжень, але при цьому саме їх забезпечення (у тому чи іншому обсязі) є головним аргументом щодо доцільності введення податку та його існування у складі податкової системи держави. За Податковим кодексом України встановлена основна ставка податку на прибуток підприємств – 16%. Однак її введення в дію здійснюватиметься поступово у процесі поетапного зниження ставки 25%, що діяла у 2010р. відповідно до попереднього законодавства. Крім неї передбачена низка ставок від 0 до 20%, кожна з яких стосується або окремих суб'єктів, або деяких видів доходів (прибутку). Отже, оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні здійснюється за пропорційною системою.

Значення податку на прибуток підприємств для бюджету, його продуктивність щодо наповнення централізованого фонду держави повною мірою розкривається через аналіз питомої ваги надходжень у доходах державної скарбниці (як загальних, так і податкових), що наведено у табл. 1. Це є ефектом від виконання податком фіскальної функції. Тому динаміка відповідного показника характеризуватиме зміну бюджетної (фіскальної) ефективності податку.

Таблиця 1

**Бюджетна ефективність податку на прибуток підприємств в Україні
у 2005-2011 р.р. [4, с. 54; 5]**

№	Показники	Дані по роках						
		2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1.	Доходи зведеного бюджету України (млн. грн.)	134183,2	171811,5	219936,5	297893,0	272967,0	314506,3	398553,6
2.	Податкові доходи зведеного бюджету України (млн. грн.)	98065,2	125743,1	161264,2	227164,8	208073,2	234447,7	334691,9
3.	Надходження податку на прибуток підприємств (млн. грн.)	23464,0	26172,0	34407,2	47856,8	33048,0	40359,1	55097,0
4.	Питома вага податку на прибуток у загальних доходах зведеного бюджету України (%)	17,5	15,2	15,6	16,1	12,1	12,8	13,8
5.	Питома вага податку на прибуток підприємств у податкових доходах зведеного бюджету України (%)	23,9	20,8	21,3	21,1	15,9	17,2	16,5

Зміни бюджетної ефективності податку на прибуток підприємств в Україні на аналізованому часовому інтервалі (2005-2011р.р.) не мають чіткої тенденції. Протягом 2005-2006р.р. відповідний показник зменшувався. Це пов'язано з умовами податкової конкуренції та врахуванням Україною загальноєвропейського курсу на оптимізацію ставок податку на прибуток корпорацій, що фактично означало їх поступове зниження. Саме з 2004 року базова ставка вітчизняного податку на прибуток була знижена до 25% та запроваджені нові норми амортизації. Деяке незначне підвищення бюджетної ефективності податку у 2007-2008р.р. слід пов'язувати зі змінами у податково-пільговій політиці (скасуванням низки економічно необґрунтованих пільг). Різке ж її зменшення у 2009 році зумовлене наслідками фінансової кризи (збільшенням кількості збиткових підприємств, отриманням фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування в цілому по Україні у формі збитку). Поступове економічне відновлення у 2010 і 2011 роках, яке відбувалося і в Україні, і в світі, мало своїм результатом деяке підвищення бюджетної ефективності вітчизняного податку на прибуток підприємств.

У цілому можна зазначити, що грошові потоки підприємств повинні прийматися до уваги суб'єктами державного регулювання економіки при вирішенні проблем у даній області.

Держава має досить різноманітний інструментарій, за допомогою якого суб'єкти державного регулювання можуть впливати на грошовий обіг. Але пріоритетність і поєднання тих чи інших форм і методів, які держава обирає для виконання своїх функцій, не постійні. Вони залежать від політичної, економічної і соціальної обстановки.

Регулюючи грошовий обіг, держава повинна враховувати вплив своїх заходів на фінансовий стан економічних суб'єктів на мікроекономічному рівні.

Список літератури

1. Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Грошовий обіг](http://uk.wikipedia.org/wiki/Грошовий_обіг).
2. Бондарчук Н.В. Антикризисное управление: курс лекций: для студентов экономических специальностей всех форм обучения: – М.: МГУПИ, 2007. – с. 154.
3. Сорокина Е.М. Анализ денежных потоков предприятия: теория и практика в условиях реформирования российской экономики / Е.М. Сорокина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М : Финансы и статистика, 2004. – 176 с.
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – 558 с.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України // URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

У статті розглянуто основні інструменти державного регулювання грошових потоків підприємств, які складаються з методів і форм. Зазначено, що податок на прибуток є одним з факторів, який впливає на грошові потоки підприємства та має зворотню залежність. Наведено приклад зміни податку на прибуток і його вплив на бюджетну ефективність.

В статье рассмотрены основные инструменты государственного регулирования денежных потоков предприятий, состоящих из методов и форм. Отмечено, что налог на прибыль является одним из факторов, который влияет на денежные потоки предприятия и имеет обратную зависимость. Приведен пример изменения налога на прибыль и его влияние на бюджетную эффективность.

The article deals with the basic tools of state regulation of business cash flows, which consist of methods and forms. It is noted that the income tax is one of the factors that impact on the cash flows of the enterprise and has inverse dependency. An example of changes in income tax and its impact on fiscal performance.